Šie radiniai parodė, kad Jaros upės ir baigiančio užakti Jaros ežero pakrantės akmens amžiuje buvo gausiai apgyventos.

NEOLITO GYVENVIETĖ NIDOJE

Rimutė Rimantienė

Tai yra seniausiai žinoma akmens amžiaus gyvenvietė Lietuvoje. Jau 1833 m. ją pažymėjo Beerbohmas, vėliau joje akmens amžiaus radinius rinko Schumannas, G. Bujackas, G. Berendtas, Henschė. 1872 m. vieną dieną ją kasinėjo P. Schieferdeckeris. 1874-1876 m. O. Tischleris, lankydamas visus Kuršių nerijos paminklus, pusantros dienos kasinėjo ir šią gyvenvietę. Literatūroje tuo metu ji buvo įgavusi "Keturių kaubrelių" (4 Hügel) vardą. 1895 m. E. Hollackas, norėdamas nustatyti buvusių tyrinėjimų apimtį, taip pat gaires ateičiai, perkasė siauromis perkasomis skersai visas kalveles ir sujungė jas šurfais (vieną tų 1 m pločio perkasų pavyko atsekti 1974 m. kasinėjant A kaubrelį). Be to, E. Hollackas aptiko ir pnktą - E - kaubrelį; kurį daugiausia ir tyrinėjo.

E. Hollacko paskelbtasis vietos planelis leido tiksliai lokalizuoti šią gyvenvietę, nors 1973 m. tebuvo išlikę dviejų kaubrelių - A. ir D - nežymūs pėdsakai - pakilumėlės. Didžioji dalis gyvenvietės yra išdegusioje laukymėje, abipus miško proskynos, ties 48,5 km nuo Kopgalio, einant pagrindiniu nerijos keliu. Nuo marių ją šiuo metu užtveria aukštos pustomo smėlio kopos (susidariusios tik prieš kelis šimtus metų). Akmens amžiuje toje vietoje turėjo būti marių krantas. Tuo pačiu jūra turėjusi būti toliau į vakarus nuo gyvenvietės.

1973 m. buvo iškastos bandomosios perkasos proskynoje ir kaubreliuose. 1974 m. ištirtas 940 m^2 plotas, kuris kirto gyvenvietę

R-V kryptimi 12 m pločio ir 86 m ilgio ruožu[1]. 1975 m. ištirtas 1036 m^2 plotas, vieną perkasą prijungiant į P rytiniame 1974 m. tyrinėtojo ploto pakraštyje, o antrą - į Š vakariniame tyrinėtojo ploto pakraštyje[2].

Kultūrinis sluoksnis visame tyrinėtajame plote buvo nevienodai išlikęs. Vakarinėje dalyje perkasa didžiąja dalimi ėjo miško proskyna, todėl paviršius buvo išmindžiotas, o plonas pilkas kultūrinis sluoksnis slūgsojo apie 30 cm gylyje. Pačius kaubrelius, matyt, vėjas supustė tose vietose, kur buvo daugiausia radinių paviršiuje. 1974 m. tyrinėtojo ploto ŠR dalyje kultūrinis sluoksnis staigiai krito žemyn ir nusmego žemiau gruntinio vandens lygio. Šioje vietoje aptikta ir priplauto dumblo pėdsakų. Nepaisant viso apnaikinimo, buvo išlikę namaža židinių liekanų. Visi jie įrengti negiliose, 60-120 cm skersmens duobutėse. Dugne būdavo plonas iš molio suplūktas padas. Židiniuose ir šalia jų pasitaikydavo dažniausiai į vieną pusę nuskeltų akmenų, matyt, puodams paremti, o ne židinių konstrukcijai. Keliose vietose prie židinių rastos krūvelės gargždo akmenukų.

Prie giliau išlikusių židinių pastebėti kuolų arba stulpų pėdsakai. Ryškesnės pastatų liekanos pastebėtos tik 1975 m. tyrinėtoje pirmojoje perkasoje (pietinėje). Vieno pastato liekanos buvo duobelėje, prisišliejusioje, matyt, prie natūralaus smėlio krantelio. Visa daubelė buvo apie 12 m ilgio ir 3 m pločio. Jos pakraštyje nuo

---

[1] P. Римантене, А. Гирининкас, Раскопки поселения каменного века у с. Нида, на Куршской косе, -АО 1974 года, М., 1975, с.409

[2] Р. Римантене, О. Багушене, Раскопки поселения эпохи камня у с. Нида на Куршской косе, - АО 1975 года, М., 1976, с. 412-413.

kranto pusės buvo matyti plonų šulelių pėdsakai, o skersai ją trijose vietose ėjo stulpelių pėdsakų eilės, žymėdamos lyg sieneles, kurios dalijo patalpą į tris dalis. Stulpeliai buvo daugiausia 10-12 cm storio, tačiau pasitaikė ir iki 18 cm storio. Kiekvienoje patalpoje būta po židinį. Vakarinėje patalpoje buvęs ovalinis 90 cm ilgio ir 60 cm pločio židinys. Rytinėje patalpoje įvairiame gylyje buvo išlikę trys skirtingo dydžio į vieną susilieję židiniai. Atrodo, kad tai buvusi pusiaužeminė.

Visą daubą vėliau užpildė smėlio sluoksnis, o virš jo vėl susiklostė kultūrinis sluoksnis, kuriame taip pat pastebėti antžeminių pastatų pėdsakai. Nors plano atsekti nepavyko, bet keliose vietose pastebėtos juosvos ir baltos gana stambių šulų dėmės, kurios sudarė dvigubas eilutes ir net kampus. Prie jų taip pat buvo židinių, o aplinkui - daug puodų šukių ir kitų radinių.

Svarbiausias radinys yra keramika - surinkta apie 40.000 šukių. Keramika virvelinė, puodai plokščiadugniai, molio masėje gausu mineralinių priemaišų. Galima išskirti keletą pagrindinių puodų tipų (pav. 1). Daug rasta didelių, plačiaangių, mažai profiliuotu kakliuku ir siauru dugniuku puodų. Jų sienelės gana storos, priemaišos ryškios, o papuošimas menkas - gnaibytas rumbas netoli briaunos arba yra tik atskiri įgnybimai. Ne tokie storasieniai ir ne su tokiomis grubiomis priemaišomis yra įvairūs taurės pavidalo puodai. Tai ir gana didelės puodynės, ir maži geriamieji puodukai. Jie dažniausiai puošiami įvairiomis virvelinių raštų kombinacijomis, tačiau tiktai pakraštyje ir ant petelių. Dažnai sutinkama forma yra įvairaus dydžio apskriti, gana gilūs dubenys ir dubenėliai siauru dugniuku. Paprastai jie puošiami tik keliomis eilutėmis virvelių įspaudų pakraštyje ir ąselėmis. Būdingi yra ir pailgi, vonelės pavidalo dubenėliai, kaip at-

1 pav. Virvelinės keramikos indai iš Nidos gyvenvietės

rodo, nulipdyti, įspaudžiant kulną, dažnai jų vienoje pusėje būna pora spurgų, tartum ąselių. Labai retas radinys yra rutulinė amfora, kurios rasti tik keli fragmentai.

Puodų ornamentika nesudėtinga. Kaklelis dažniausiai puošiamas virvelinių įspaudų eilutėmis, kurios ant petelių baigiamos duobučių ar įraižėlių eilute. Mėgstamos trikampių kompozicijos. Iš visų išsiskyrė vieno puodo šukės, rastos krūvelėje atskirai nuo kitų, 1975 m. pirmosios perkasos P pusėje, šalia ovalinio, 55 cm ilgio, klinties gabalo. Šis akmuo matyt, kiek aptašytas,

prie jo buvo truputis angliukų. Rastosios šukės priklausė 36 cm skersmens puodui, kurio buvo likusi viršutinė dalis su spurgo pavidalo ąsele. Iš priekio puodas buvo papuoštas virvele įspausta apie 10 cm aukščio žmogaus figūrėle (pav. 1:2), o iš užpakalinės pusės trikampių juosta. Greičiausiai šis puodas buvo apeiginis, tai patvirtintų ir jo atskirumas nuo kitų, ir akmuo, prie kurio jis gulėjo. Gal neatsitiktinai puodo buvo tiktai pusė?

Iš kitų radinių pažymėtina gana daug akmeninių kirvukų ir kaplių, galąstuvų, pasvarų ir kt. dirbinių, taip pat titnaginių įrankių.

Titnaginiai kirvukai visi buvo pagaminti iš įveztinio titnago. Du sveikieji egzemplioriai buvo visai mažiukai - 3,5 cm ilgio, labai aštrūs. Be jų, rasta dar 10 tokių kirvelių nuoskalų. Kitų akmenų rūšių kirveliai, kurių rasta apie 30, taip pat beveik visi yra įtveriamieji. Jų dydis įvairus - nuo 14 iki 4,5 cm ilgio. Pjūvis keturkampis arba storas ovalinis. Tačiau pora rastųjų pentles fragmentų, atrodo, priklauso laivinio tipo kirvukams. Labai dailaus darbo yra 6 skobteliai, dažniausiai nedidukai - 8,5-4,5 cm ilgio, ovalinio, trapecinio arba keturkampio pjūvio. Vienas jų buvo padarytas iš skalūno, kiti - iš vietinių akmenų rūšių. Apie 25 akmeniniai kapliai bei jų fragmentai rodo, kad šie įrankiai gaminami dažniausiai iš atsitiktinių formų akmenų ir labai mažai apdirbami, dažniausiai tik aptašomi. Todėl, matyt, atsitiktinai randamieji lieka nepastebėti.

Gausu galąstuvų bei jų fragmentų, padarytų iš smiltainio plokščių. Gludinimo žymės rodo, kad būdavo gludinama braukiant į abi puses, taip pat ir apskritimu.

Būdingas radinys yra akmeninis rutulys, dažniausiai 5,5-4,5 cm skersmens, gana kruopščiai aptašytu paviršiumi. Be abejo, tai

svaidomasis ginklas.

Titnaginių antgalių nedaug: 14 strėlių antgalių ir 6 ietigaliai. Strėlių antgaliai trikampiai ir rombiniai, ietigaliai beveik lauro lapo pavidalo. Beveik visi jie pagaminti iš įvežtinio titnago, tik vienas strėlės antgalis - iš kvarco ir ietigalis - iš klinties. Titnaginių gremžtukų rasta 25, iš kurių 8 buvo gludintais ašmenimis. Iš kitų titnago dirbinių minėtini grąžteliai bei ylos, retušuotos skeltės-peiliai, retušuotos nuoskalos ir pan.

Tinklų pasvarų rasta daug. Jie padaryti iš akmenėlių, išskeliant jų šonuose įdubas. Rastos neapdirbtų mažesnių gargždo akmenėlių krūvelės, gal būt, rodo buvus į tokį suvyniotus pasvarėlius.

Iš amuletų minėtina viena (nebaigta?) 10,5 cm ilgio figūrėlė, padaryta iš klinties gabalėlio. Joje matyti galvutė, 4 kojos ar plaukmenys ir uodega, nuskilusi įstrižai. Palyginus su žinomomis šios rūšies titnago figūrėlėmis, tai galėjęs būti ruonio atvaizdas. Rasta šiek tiek ir gintarinių dirbinių, nors daugiausia pasitaikė tik neapdirbto gintaro. Tai maži plokšti karoliukai, vamzdeliniai karoliai ir mažai apdirbti kabučiai.

Iš viso to matyti, kad čia buvusi didelė pamarių kultūros gyvenvietė, kurioje žmonės gyveno pusiaužeminėse ir antžeminiuose pastatuose, vertėsi žemės ūkiu, tačiau labai svarbią vietą jų ūkyje užėmė ir žvejyba. Gyvenvietė datuotina apie 2000 m. pr.m.e.

DAPŠIŲ (MAŽEIKIŲ RAJ.) PILIAKALNIS

Vytautas Daugudis

Užtvenkus Varduvą ties Mažeikiais, į užliejamą zoną, greta kitų archeologinių paminklų, pateks Dapšių piliakalnio ir prie jo buvu-